

KÜRESEL KRİZ DERİNLEŞİRKEN GÜMRÜK BİRLİĞİ ve TÜRKİYE EKONOMİSİ

Kaan Ögüt

1. KÜRESEL KRİZ DERİNLEŞİRKEN: ABD ve JAPONYA'DAKİ RESESYONUN DÜNYAYA ETKİSİ

1990'ları bir anlamda kayıp bir on yıl olarak geçiren Japonya, 1998'de resesyona girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, genişletici para ve maliye politikaları ile ekonominin içinde bulunduğu deflasyonist kısır döngü tehlikesinden uzaklaşmaya çalışmış, bu çabalar kısmen başarılı olmakla birlikte kamu borçlarının iyice yükselmesine neden olmuştur. Ekonomik tedbirlerin mali kaynağı vergi ve benzeri gelirlerin arttırılması yoluyla değil, kamu borçlanmaları yoluyla sağlanmıştır. Kamu borçlarının GSYİH'nin içindeki oranı 1996'da %70,8 seviyesinden 2000 yılında %115,8'e ulaşmış durumda (1). Japonya'nın içinde bulunduğu bu sürecin bir nedeni de tüketim harcamalarının GSMH'nin ancak %60'ını bulması ve dolayısıyla tasarruf oranının çok yüksek olmasıdır. Geleceğe ilişkin belirsizliklerle güçlenen süreçte %0 faiz haddinde bile özel tasarruflar, yatırım talebi ve cari işlemler fazlası toplamını aşıyor ve ekonomiyi ciddi bir talep yetersizliği ile karşı karşıya bırakıyor (2).

Dünya ekonomisi son on yılda ortalama %3,2 büyürken bu oran Japonya'da 1,3 oranında gerçekleşmiştir. Asya krizi sonrasında 1998 yılında dünya büyümesi %4,1'den %2,6'ya düşerken Japonya'nın büyüme rakamları %1,6'dan % -2,5'e düşmüş ve küçülme yaşanmıştır.

ABD ekonomisindeki yavaşlama ile birlikte dünya büyüme ortalaması da düşme eğilimine girmiş bulunuyor. Nitekim Japonya'nın dolar bazında ihracatının düşüp ithalatının artmasının asıl nedeni ABD ekonomisindeki bu yavaşlama ile Eurodaki düşüş ve petrol fiyatlarındaki yükseliş olmuştur (3). Tüm bunlar ABD'nin de durgunluğa girmesiyle birlikte Japonya'nın durgunluktan kurtulma şansının azaldığını gösteriyor. Bununla birlikte National Association for Business Economics'in üç aylık araştırmasına göre, ekonomistler ABD ekonomisinde 2001 yılının ikinci yarısında büyüme oranında bir yavaşlama beklemekle birlikte resesyona tehlikesinin bulunmadığını söylüyorlar (4). Bazı ekonomistler ise durumun 1970'lerdeki stagflasyon dönemine benzediği görüşünde (5).

1990'lı yılların ikinci yarısı boyunca ABD ekonomisinde yaşanan hızlı büyüme global ekonominin de canlılık göstermesine neden olmuştur. Ancak bu iyimser atmosfer artık geride kalmıştır. ABD ekonomisinin 2001 yılında ancak %0,9 oranında büyümesi beklenmektedir. Dünya GSYİH'nin yaklaşık %22'sine ve mal ve hizmet ticaretinin %14'üne sahip olan ABD ekonomisinin içinde bulunduğu bu durumun diğer ekonomileri de etkilemesi kaçınılmazdır. Basınımızda AB taraftarı olan gruplar ABD'nin durgunluğa girmesiyle netleşmeye başlayan küresel resesyondan en az Avrupa'nın etkileneceğini, bu nedenle Türkiye'nin mutlaka AB'ye girmesi gerektiği vurgusunu yapmalarına rağmen Avrupa ekonomisinin durgunluktan görece daha az etkileneceği savı incelenmeye değerdir. Somut Almanya örneğinden hareket ettiğimizde açıkça görüyoruz ki, Almanya'nın ABD'ye en çok ihracat yapan ülkeler arasında ilk sırada yer almasının yanında ABD'de yerleşik Alman firmaları 800.000 işçi çalıştırarak 1998 yılında 280 milyar dolarlık satış gerçekleştirmiştir. Bu satış miktarı aynı yıl Almanya'nın ABD'ye yaptığı mal ihracatının 5 katına karşılık gelmektedir. Bu oran İngiltere'de 5,3, Hollanda'da 14,2 ve İsviçre'de 7,3 katı düzeyindedir. Bundan dolayı Avrupa ekonomisi sanıldığı kadar aksine ABD ekonomisinden bağımsız değildir. ABD ekonomisinin tökezlediği bir dönemde Avrupa ekonomisinin normal bir büyüme göstermesi mümkün değildir. ABD'de faaliyet gösteren Avrupalı şirketlerin geliri 2000 yılının üçüncü çeyreğinde %20,3 oranında düşmüştür (6).

Şimdi sorulması gereken soru eğer dünya küresel bir durgunluğa hatta krize gidiyorsa sakın bu kapitalist sistemin krizi olmasın? Kapitalist sistemin yeniden talep yönlü bir krize yaklaştığı bir döneme giriyoruz belki de. **Wallerstein** dünya kapitalizminin nihai zaferini değil, ilk ve tek gerçek krizini yaşadığımız iddiasını tüm boyutları ile ortaya koyduğu kitabında kapitalist sistemin temeli olan sınırsız sermaye biriktirme yeteneğinin kırsallıktan çıkma, ekolojik tükeniş ve demokratikleşme gibi eğilimler nedeniyle azaldığını söylüyor (7). Dünya siyasi ve ekonomi tarihi kapitalist sistemin içine girdiği krizlerin faturasını az gelişmiş çevre ülkelere çıkararak ve çevre ülkeleri kendi çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlendirerek krizden kurtulduğunu göstermektedir. 15. yüzyıldan bu yana her kriz döneminin sonunda kapitalist sistem yeni bir

aşamaya geçerek dinamik bir şekilde gelişmesini sürdürdü (8). Geçtiğimiz yüzyılda 1929 bunalımına karşı talep genişletici Keynesyen politikalar gündeme getirilirken 70'lerdeki durgunluk küreselleşme politikaları ile aşmaya çalışılıyor, ancak 2000'lerin başında yeniden bir durgunluk dönemi söz konusu ve Wallerstein'i dikkate alırsak bu kez sonuçları daha büyük bir dönüşümü getirebilir.

Kriz dönemleri geçen sayıda da vurguladığımız gibi korumacılık eğilimlerini güçlendirir. Bunun örneğini 1970'lerde yaşanan petrol krizleriyle birlikte batı ekonomilerinin korumacı politikalar uygulamalarında gördük. Üstelik yakın gelecekte yine batı ülkelerinin bu politikalara dönebileceği yolundaki yorumları da aktarmıştık (9).

ABD bu durgunluğu aşmak için büyük olasılıkla iki yol izleyecek. Bunlardan birincisi özellikle tarımsal alanda korumacılık artacak ve bu WTO kurallarına rağmen gerçekleşecek; ikincisi yeniden askeri Keynesçilik politikalarını uygulamaya koyarak savaş ekonomisini canlandırmak olacak. Nitekim füze kalkanı projesi işte tam da bu amaca hizmet ediyor. Dergimizdeki yazılarımızda hep şunu vurgulamaya özen göstermişizdir. Bugün dünyadaki gelişmeleri doğru analiz edebilmek için ekonomik – siyasi ve hatta ideolojik boyutları bir bütün olarak görebilmek gerekir. Nitekim ABD'nin füze kalkanı projesi ve diğer askeri harcamalarını artırma yolundaki eğilimleri ekonomik açıdan durgunluk sürecini aşmaya yardımcı olacakken, öte yandan da Rusya – Çin ekseninde güçlenen ikinci kutbu dengelemeye hizmet edecek. Ancak ABD bu niyetini açıkça ortaya koymadığı için serseri, başıbozuk devletler (rough states) olarak adlandırdığı Libya, Irak, Kuzey Kore gibi devletlerin olası nükleer saldırılarını bahane ediyor. Aslında ABD'li analistler daha 1990'lara gelmeden SSCB sonrasındaki dünyanın çok kutuplu bir yapıya sahip olabileceği saptamasını yapıyorlardı. Her ne kadar 90'ların başında "Yeni Dünya Düzeni", ve Fukuyama'nın ünlü ama içi boş "*Tarihin Sonu*" tezleri ortaya atıldıysa da bu tezlerin ancak Bazı Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Türkiye gibi ülkelerdeki sözde aydınları etkileyebileceğini büyük olasılıkla onlar da biliyorlardı. Nitekim Fukuyama'nın (10) sınırlı etkisi olan tezinin hemen ardından Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi gündeme geldi. İşte bu tezin içeriği dünyayı ve öncelikle ABD kamuoyunu gelecekte beklenen çok kutuplu dünyaya göre şekillendirmeyi hedefliyordu. Huntington'un tezlerinde Batı kavramının dışında bırakılan Rus-Ortodoks, Çin-Konfüçyüs ve Arap-İslam medeniyetleri arasında güçlenen ilişkiler Huntington'un tezinin değerini de artırıyor. Her ne kadar Huntington Batı medeniyetinin Rusya ile işbirliği yapmasını önerdiyse de (Huntington asıl tehditi Konfüçyan ve İslam medeniyetlerinin işbirliği olduğunu iddia etmişti) (11) Putin ile birlikte Rusya küresel aktör olma rolüne yeniden döndü ve Rusya Çin işbirliği giderek güçleniyor ve hatta İran, Pakistan Hindistan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için de bir çekim merkezi yaratıyor. Bu tezlerin bir amacı da soğuk savaş tehdit algılamalarının ortadan kalkmasından sonra Avrupa'nın NATO eksenli yapıdan ayrılmasını engellemektir. ABD'nin güçlenmesinden kaygı duyduğu diğer iki ülke ise emperyal ve militer geçmişleri güçlü Almanya ve Japonya'dır. Şimdi bu çerçevede Asya krizine ve IMF'nin burada oynadığı role, NATO'nun Almanya'yı dengelemeyi amaçladığı Kosova müdahalesine, Kuzey Irak ve Kıbrıs'a yeniden bakmak gerek. Bugün IMF'nin kredi koşullarını görünürde ekonomik kriterler belirliyorsa da pazarlık masasına başta ABD ve IMF'yi fonlayan ülkeler tarafından Kıbrıs ve hatta Kuzey Irak'taki Kürt Devleti'nin de getirilmiş olması büyük olasılık. Nitekim Derviş'in ilk Avrupa destek arayışı gezisi sırasında basında bu tür söylentiler gündeme geldi. Yani kapitalist sistem kendi sorunlarını aşabilmek için ekonomiden politikaya hatta ideolojiye topyekün bir çabanın içinde.

Tekrar ekonomi boyutuna geri dönersek dünya ekonomisinde şimdilerde başlayan yavaşlama daha öncekilerden çok farklı. 1974'ten bu yana ilk kez merkez ülkelerle önde gelen çevre ülkeleri ekonomilerinin birlikte daralmaya başladığı görülüyor. Öyleyse bu kez dünyanın bir bölgesindeki ekonomik yavaşlamayı bir başka bölgesindeki büyümenin getirdiği talep ve yatırım olanaklarıyla dengelemenin koşulları yok. Yıldızoğlu, dünya ekonomisinde yayılmaya başlayan resesyonun dünyanın toplam üretiminin %34'ünü toplam ithalat ve ihracatın sırasıyla %31 ve %28'ini gerçekleştiren ABD, Japonya ve Almanya'yı pençesine aldığı söylüyor. AB ülkelerinin Avrupa dışı toplam dış satımları %12,5 geriledi. Almanya'da ekonomik büyümenin %1'in altına düşme olasılığı güçlendi. Avrupa'da tüketici talebinde hissedilir bir gerileme başladı (12).

Küresel kapitalist sistemin kendi krizlerini çevre ülkelere fatura ederek krizlerden kurtulduğunu belirtmiştik. Bu küresel resesyon ile Türkiye'deki kriz arasındaki bağlantıya da dikkat etmek gerek. Yaman Törüner'in şu yorumu ilginç. "*Peki, 'dalgalı kur' ile 'devam eden ve edecek olan*

kriz ortamı' kimin işine yarıyor? Cevabı basit. Gelişmiş ekonomilerin. IMF ulusal değil, uluslararası çıkarları korumak zorunda. Gelişmiş ülkelerdeki krizlerin çözümüne öncelik vermek zorunda. Ekonomik ve hukuki sistemleri gelişmiş ülke sistemlerine benzetmek zorunda. Bunun adı, ekonomide küreselleşme. + globalizasyon. Şu anda, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde bir resesyon var. Bu durgunluğun ve gerilemenin krizlere dönüşmesi mümkün. Bu ülkelerdeki krizler ise, bütün kapitalist sisteme zarar verecek boyutlara ulaşabilir. Gelişmiş ülkelerdeki durgunluğun krize dönüşmemesi için de bu ülkelere dışarıya para kaçmaması lazım. Bugünlerde, paranın gelişmekte olan ülkelere akması, gelişmiş ülkelerde ekonomik krizler yaratabilir. Çünkü, para güveneceği ve daha fazla kazanabileceği yer arar. Paranın gelişmiş ülkelere dışarıya akmasını durdurmak için paranın akma ihtimali olan bizim gibi ülkelere kriz yaratmak veya yaratılmış olan krizleri sürdürmek zorunluluğu var. Dünyadaki ekonomik gelişmeleri bu açıdan irdelerseniz, yapılan her şeyin bu şablona uygun olarak gerçekleştirildiğini görürsünüz. İşte bu nedenledir ki, Türkiye'de de krizler sürdürülmek isteniyor. Gelişmiş ülke ekonomileri düzelinceye kadar da sürdürülmek istenecek." (13)

2. IMF VE DÜNYA BANKASI POLİTİKALARINA GÜVENİLEBİLİR Mİ?

ELEŞTİRİLER: RODRİK, KRUGMAN, DORNBUSH, STIGLITZ

Yazımızda böyle bir başlığa gerek duymamızın nedeni IMF ve Dünya Bankası politikalarının batılı ekonomistler tarafından da eleştirildiğini göstermektir. Bu uluslararası kuruluşların ana amacı dünyayı küresel liberalizmin sorunsuz işleyeceği bir duruma getirmek. Ancak dünya nüfusunun yüzde kaçının bu sistem sayesinde mutlu olacağı gibi bir kaygıları yok. Yani bir anlamda tavırları ideolojik. Eğer IMF'nin reçetelerini uygulayan pek çok ülkede işsizlik, yoksulluk artıyorsa ve biz bu durumları doğal sonuçlar olarak kabul ediyorsak o zaman iktisat bilimi(?) insanı çoktan unutmış demektir. Dolayısıyla IMF ve DB'yi sorgulamak bu küresel ekonomik sistemi de sorgulamayı getiriyor. İşte bunun bir örneği **Dani Rodrik**'in söyledikleri: "Küresel ekonomik entegrasyonu savunanlar geliştirmekte olan ülkelerin sınırlarını ticaret ve sermayeye açmaları halinde elde edecekleri zenginliğe dair ütöpik vizyonlar sunuyorlar. Bu boş vaat yüzünden yoksul ülkeler dikkatlerini ve kaynaklarını ekonomik büyümeyi canlandırmak için ülke içinde yapılması gereken yeniliklere yöneltilmiyorlar.... Ne ekonomi teorisi ne de ampirik kanıtlar köklü ticari liberalizasyonun daha yüksek ekonomik büyüme getireceğini garanti ediyor." (14) Yine bir başka ünlü iktisatçı **Paul Krugman** şu önemli saptamayı yapıyor. "Peki, Asya'daki politika ne durumdaydı? IMF Asya'yı kurtardı mı yoksa aslında krizi mi derinleştirdi? Şimdi IMF politikalarının doğruluğunun kanıtı olarak Kore'deki düzelmeyi gösteriyor. Fakat krizden şiddetle etkilenen dört ülkeye baktığımızda, Kore'den sonra en fazla iyileşme kaydeden ikinci ülke IMF'nin tavsiyelerine karşı çıkan ve sermaye denetimlerini yürürlüğe koyarak dünyayı şok eden Malezya'dır." IMF'nin fiilen yardımcı olup olmadığının çok açık olmadığını söyleyen **Krugman** IMF'nin ve daha genel olarak Batı'nın en azından bir biçimde krizi daha da derinleştirdiğini, IMF'nin verdiği kredilerin koşulu olarak ülkelerin bir kaç ay içinde bütün kurumsal yapılarını kökten değiştirmelerini talep edip dünyadaki hiçbir hükümetin yapamayacağı bir şeyde ısrarcı olarak paniğin beslenmesine kesin bir biçimde yardımcı olduğunu vurguluyor (15). **Rudi Dornbush**'un yorumu da çok önemli. "IMF programları kesinlikle sorgulanmalıdır, çünkü en azından görünüş itibarıyla kötü olan bir durumu daha da kötüleştirir, ekonominin zaten hızlı bir şekilde gerilediği böylesi bir dönemde faiz oranlarının artışı ve mali politikanın sıkılaştırılması kesinlikle verimlilik karşılığı olacaktır" (16). Yüzyılın en ağır küresel krizi sırasında Dünya Bankası'nda baş iktisatçı olduğunu ve IMF'nin ABD Hazine Bakanlığıyla birlikte küresel kriz karşısındaki tavrından dehşete düştüğünü söyleyen **Stiglitz**, 30 yıldır hızla büyüyerek gelirleri yükselen, bunun yanında sosyal koşulları da hızla düzelen Asya ülkelerinin 1990'ların başlarında mali ve sermaye piyasalarını serbestleştirdiklerini, ancak bunu daha çok sermaye çekmeye ihtiyaçları olduğundan değil, (tasarruf oranları %30 civarındaydı) uluslararası baskılar ve özellikle ABD Hazinesi'nin baskılarıyla yapmak zorunda kaldıklarını söylüyor (17). "Öyle ki **Stiglitz** 17 Nisan 2000 tarihli yazısında (The New Republic) mali krizlerin kısa dönemli vur kaç yöntemine dayalı sermaye akımlarının sonucu oluştuğunu belirtmektedir. **Stiglitz**'in sentezinde söz konusu reçetelerde değerli IMF ekonomistleri tarafından bazen ülke isimlerinin bile değiştirilmesi dikkatinin gözden kaçırılarak başka ülkelere aynısının verildiği gerçeği yatmaktadır.... Söz konusu yaptırımların arkasında da sermaye yoğunluğunun fazla olduğu kalkınmış ülkelerin kalkınmakta olan ülkelere aleyhine gelişen Pazar arayışları vardır. Örneğin Türkiye'de Şeker Kanunu'nun hızlı bir şekilde ulusal etkenlerin bile düşünülmesinin fırsatı yaratılmadan Meclisimizden geçirilip ABD şeker pazarını genişletmenin sonucu yaratılmıyorsa başka ne olabilir" (18) Hatta ABD'li ideolog

Kissinger bile IMF'nin misyonunun istikrar adına daraltıcı bir ekonomi siyasetinin mimarı olmaması gerektiğini, oysa hâlâ yaptığının kriz doğurmak olmasa bile kriz ebeliği olduğunu söylüyor. Türkiye kaynaklı IMF eleştirilerinin dozu da giderek yükseliyor, ama hâkim iktisatçılar ve ekonomiyi yönetenlerin IMF'ye kayıtsız güvenleri devam ediyor ya da başka bir çözüm yolu olmadığını düşünüyorlar. Oysa öngörülebilir gelecekte zaten bir umut görülmüyor bu sistem içinde. İnsan kavramının dışlandığı, matematikselleştirilerek bir optimizasyon işlemine (klasik veya dinamik optimizasyon ya da oyun teorisi yardımıyla) indirgenmiş bir iktisat yaklaşımı da zaten hem bu sistemin sonucu hem de biraz da yaratıcısı aslında. Kenan Mortan'a göre IMF/Dünya Bankası'nın istikrar ve yapısal uyum programları bireyi devre dışı bırakarak salt ekonomik ajan durumunda olan kurumsal işlerlik üstüne odaklanmaktadır (19).

3. MALEZYA NE YAPTI ?

Daha önceki pek çok yazımızda da dile getirdiğimiz bir vurguyu bu kez Gülten Kazgan aracılığıyla tekrar edelim. *"Mahhattir'in Asya Krizi'nde Malezya'yı IMF'siz nasıl bir yılda kurtardığı incelemeye değer bir örnektir"* (20). IMF programını reddeden Malezya yüksek faizli fon girişini ve sermaye ile para transferlerinin akışını sınırlandırdı. Bunun yanında Bankacılık sektöründe de yeniden yapılanmaya giden Malezya'nın ekonomisi 1998 yılında %7,5 küçülürken 1999'da %5,4 ve 2000'de %8,5 büyümeyi başardı. 2001 yılı büyüme tahminleri de % 5 - 7 olarak tahmin edilmektedir (21).

4. GÜMRÜK BİRLİĞİ ANTLAŞMASININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ:

Eğer dünya resesyon sonucunda yeniden korumacı bir döneme girecekse bu bir bakıma Türkiye'nin de kimi ulusal kalkınmacı politikaları hayata geçirebileceği bir ortam yaratabilir aslında; aynı 1930'larda olduğu gibi. Ancak Türkiye altına imza attığı tahkim anlaşmaları ile WTO kurallarını kabul ederek ve GB'nin içinde kalarak ne yapabilir ki ? GB Antlaşması'nın Türkiye ekonomisine etkilerini tartışmadan önce sorunun salt ekonomik bir sorun olmadığını belirtmek isteriz. Türkiye karar mekanizmalarında yer almadığı bir toplulukla gümrük birliğine gitmekle kendi dış ticaret rejiminin AB tarafından belirlenmesini kabul etmek hatasına düşmüştür. Günümüzde ve özellikle yakın gelecekte ticaret politikaları yeniden gündeme gelecek, oysa Türkiye bu koşullarda kendi dış ticaret politikasını düzenlemekten aciz bir konumda.

Bununla birlikte yazımızın bu bölümünde GB'yi mümkün olduğu ölçüde ekonomik kriterlerle değerlendirmek istiyoruz. Bunun nedeni dünyada hızla gelişen bölgesel entegrasyon hareketlerinin olduğu bir dönemde iktisadi entegrasyonların ekonomik açıdan bazı yararları da olabileceğidir.

Erol Manisalı, GB'nin ekonomik etkilerini şöyle sıralıyor.

1. 1996'dan başlayarak Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığı hızla büyümeye başladı. Son yılların ortalaması yıllık 10 milyar dolara ulaştı. Türk pazarı birden bire AB'nin dünyadaki 6. büyük pazarı oluverdi. Türkiye imalat sanayinin krizi de büyük ölçüde buna bağlıdır. Buna karşılık Türkiye'nin AB'ye ihracatı artmamaktadır. Zaten AB'ye ihracatımızın %65'ini tekstil sektörü oluşturuyor. 1995'te anlaşma yapılırken, Türk tekstil sektörünün AB'ye ihracatında patlama bekleyenler yanıldılar. Çünkü AB tekstili yeni tam üye yapacağı eski Doğu Avrupa ülkelerinden ve özel ilişki kurduğu Çin, Hindistan gibi ülkelere yapıyor. Dünya Ticaret Örgütü antlaşmalarına göre 2005'te AB imalat sanayiinde bütün ülkelere karşı kotalarını kaldırıyor. Bu da Türk tekstilinin AB'ye ihracatını olumsuz etkileyecek.
2. Yatırım için AB'den sermaye gelmedi, hatta azaldı. Türkiye AB'ye bütün kapılarını açınca AB firmaları Türkiye'de fabrika kurmak yerine mallarını Türkiye'ye gönderdiler. Hatta üçüncü ülkelere fason olarak ucuza yaptırdıkları malları da Türkiye'ye sokuyorlar. Bu nedenle gelmekte olan yatırımlar 1996'dan itibaren azaldı. Yabancı sermaye daha çok gümrük duvarı var iken duvarı aşmak için o ülkeye yatırım yapar. Son 15 yıl içinde Çin'de yapılan yabancı yatırım 125 milyar dolar gibi çok büyük bir sayıdır. Bu sermaye gümrük duvarı olduğu için Çin'e gitmiştir.
3. AB bazı Kuzey Afrika ülkeleri ile (Tunus gibi) 1998'de serbest ticaret antlaşması yaptı; ancak Türkiye bu antlaşmadan otomatik olarak yararlanamıyor. Türkiye AB içinde olmadığı için, Türkiye'nin de o ülke ile AB sistemine uygun ikili antlaşma yapması gerekir. Bunun üzerine Türkiye Tunus'a baş vuruyor; ama Türkiye'nin 1995'te AB ile

yaptığı anlaşma Tunus'u bağlamıyor, bu yüzden Tunus Ankara'yı 1998'den beri bekletiyor. İşin daha da kötüsü Fransa, Tunus'a bu antlaşmayı yapmaması için baskı yapıyor. Fransa rakip olduğu Türk mallarının gümrüksüz Tunus'a girmesini istemiyor. 1995 belgesinin tek yanlılığı her alanda Türkiye'nin aleyhine işliyor. Başka bir örnek de 1998'de Türkiye Makedonya ile ikili imtiyazlı ticaret anlaşması yapmak istiyor. Brüksel kendisinin henüz o ülke ile böyle bir antlaşması olmadığı için buna karşı çıkıyor.

4. Türkiye 1995 belgesi ile yalnız AB çıkışlı imalat sanayi ürünlerini gümrüksüz ithali, buna karşılık AB dışı ülkelere AB'nin kendi tercihlerine göre koyduğu gümrüğü uygulamak zorunda kalması Türkiye'nin dış ticaretinde yapay bir sapmaya yol açıyor. Aynı mal Japonya'da %10 daha ucuz ancak %20 vergi koymak zorunda kaldığımız için gerçekte daha pahalı olan AB malı, vergi almadığımız için ucuz görünüyor. Türkiye döviz kaybediyor. AB'dan ithal edilen gıda sanayii ürünleri Türk tarımını çok olumsuz etkiledi (22). AB kendi içinde Ortak Tarım Politikası ile tarımına yılda 50 milyar dolar sübvansiyon yapıyor (23).

Yine GB'nin sonucu olarak yabancı sermaye gelişinin artacağı yönündeki beklentiler GB sonrasında gerçekleşmemiştir. *"GB öncesi ticarete aleyhimize gelişmeler bir ölçüde beklenmesine rağmen, yabancı sermaye girişleri ile bu açığın bir ölçüde giderileceği düşünülmekteydi. Ancak bu gerçekleşmediği gibi sermaye girişinde nispi bir azalma bile görülmektedir... Mali yardım konusunda da büyük problemler vardır. 6 Mart 1995'ten itibaren sağlanması planlanan ama vetolar yüzünden bir türlü sağlanamayan kaynağın toplamı 2.4 milyar ECU'dür"* (24) Başka bir çalışmada GB'nin Türkiye ekonomisi üzerine olumsuz etkileri sınıflandırılıyor.

1. **Rekabet Gücü Etkisi;** Dış rekabet gücü eksik zayıf sektörlerle ilgili statik olumsuz etkilerdir. (25)* Henüz rekabet gücüne sahip olmayan ancak uzun dönemde bu potansiyeli kazanabilecek otomotiv ilaç ve kimya sanayii gibi sektörler de serpilme olanağı kalmadığından yok olabilir.
2. **İstihdam Etkisi:** Bir kısım Türk firmalarının kapanması işsizliğe neden olabilir.
3. **Dış Ticaret Açığı:** 1996'da AB'ye ihracatımız ancak %3,6 oranında artmışken AB'den ithalat %33,3 oranında artmıştır. İlaçta patent uygulaması da dış ticaret açığını arttırmıştır. Türkiye'nin AB ile olan dış açığı 1995'ten sonra 6-10 milyar dolara yükselmiştir. GB ardından AB kaynaklı ithalatla bir patlama görülmüştür.
4. **Ortak Gümrük tarifesi Etkisi:**
 1. **Zorunlu Taviz Etkisi:** Türkiye AB'nin taviz verdiği üçüncü ülkelere örneğin AB üyesi ülkelerin eski sömürgelerine aynı tavizleri tanımak zorunda kalacaktır.
5. **Misilleme Etkisi:** Daha önce ikili anlaşmalarla üçüncü ülkelere tanıdığı tavizleri artık uygulayamayacağından o ülkelerin misilleme önlemlerine maruz kalabilecektir.
6. **Taviz Yitirme Etkisi:** Türkiye AB'nin koruma önlemleri uyguladığı ABD Japonya gibi ülkelere aynı önlemleri uygulama zorunda kalacaktır. Bu ülkeler de Türkiye'ye uyguladıkları tavizleri kaldırabilirler.
7. **Ucuz Girdi Etkisi:** Ucuz girdi ithalinde sorunlar yaşanacaktır. Örneğin Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelere düşük fiyatlı pamuk ipliği ithali ile sağlanan rekabet gücü girdilerin fiyatları arttığından ortadan kalkabilecektir.

Bu sakıncalar önemli ölçüde gerçekleşmiş, girdi maliyetleri artmış, ihracatın rekabet gücü azalmıştır (26).

Gümrük Birliği'ni genel anlamda savunan bazı iktisatçılar ise tam üyelik perspektifine dikkat çekiyorlar. *"Türkiye'nin bu entegrasyonlar çağında dış ticaretinin yarısını gerçekleştirdiği, dış yatırımlar, turizm, işçi dövizleri gibi ekonomik göstergeler açısından da yoğun ilişkiler içinde bulunduğu bir ülkeler grubuyla gümrük birliği oluşturmamasından daha doğal bir şey olamazdı... Ne var ki, artık ilişkilerin bu aşamasında Gümrük Birliği'nin tam üyelik perspektifinden ayırmak olanağı kalmamıştır. GB'nin geliştirilmesi büyük ölçüde tam üyelik perspektifi doğrultusunda mesafe alınmasına bağlıdır. Aksi halde Türkiye'deki Avrupa ve Avrupa'daki Türkiye düşmanlarını sevindirecek bir takım olumsuz gelişmelerin ortaya çıkması beklenir ki, bunun da baş sorumlusu herhalde Avrupa'lılar olur."* (27)

Yapılan çalışmalarda; statik etkiler açısından ticaret yaratıcı etkinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığı, bunun yanında ticaret saptırıcı etkinin belirgin olmadığı, bunun nedeninin de Türkiye'nin dış ticaret hacminin hâlâ yarısını AB ülkeleri oluştururken üçüncü ülkelerle olan ticaret hacminde önemli farklılıklar gözlenmediği belirtiliyor. Tüketim sermaye ve

ara mallara ilişkin ithalat rakamlarında görülen artış tüketim etkisine işaret ederken; sanayi malları ithalatında görülen büyük artışın ticaret hadlerinin birlik lehine-Türkiye aleyhine ortaya çıktığını gösterdiği vurgulanıyor (28). Türkiye ile AB arasındaki ticarete hem 1992-1995 hem de 1996-1999 döneminde ihracatın yıllık ortalama artış hızı, ithalatın yıllık ortalama artış hızından düşüktür. Bunun bir sonucu olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı 1992-1995 döneminde yıllık ortalama %70 düzeyindeyken, 1996-1999 döneminde %55,5 düzeyine inmiştir. Türkiye'nin AB ülkeleri ile dış ticareti sürekli olarak açık vermektedir. İhracat artış hızının ithalatından düşük olması dış ticaret açığının hem mutlak hem de oransal olarak büyümesine yol açmıştır. Dış ticaret açığının AB ülkeleri ile yapılan toplam ticaret içindeki payı 1992-1995 döneminde %18,2 düzeyinde iken 1996-999 döneminde %28,6 düzeyine ulaşmıştır. Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan dış ticaret açığının GSMH içindeki payı 1992-1995 döneminde ortalama olarak %2,3 düzeyinde iken 1996-1999 döneminde %5,4 düzeyine ulaşmıştır. Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaretinde hem ihracatın ithalatı karşılama oranı hem de dış ticaret açığının GSMH'ye oranı GB sonraki dönemde artış göstermiştir (29). Yine DPT'nin de bir yayınında 1996 yılında AT ve EFTA menşeli ithalattan gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkeler çıkışlı ithalatta OGT hadlerinin uygulanmasının topyekün ithalatımızı arttırdığı vurgulanıyor (30). Bu noktada düşülmemesi gereken bir hata da şudur: 1995 sonrasında Türkiye'nin dış ticaret rakamlarındaki olumsuz tablonun tamamıyla Gümrük Birliği etkisine bağlanması yanlıştır. Bir değişkenin etkisini sağlıklı olarak belirleyebilmek için geriye kalan tüm koşulların sabit olması gerekir; oysa Türkiye büyük iç ve dış borçları yüzünden, borçlanabilmek için faiz oranlarını yüksek tuttukça bu Türk lirasının değerinin artmasına ve dolayısıyla ihracat\ithalat dengesinin olumsuz etkilenmesine neden oluyor. Doğal olarak bir gümrük birliği şeklindeki entegrasyon modelini rekabet yaratıcı, maliyetleri düşürücü, belirli alanlarda uzmanlaşmayı sağlayıcı özellikleri ile sektörel olarak da ele almak gerekir. Biz bu yazıda genel olarak GB antlaşmasının dış ticaret üzerine etkisini ve ülkenin dış ticaret politika uygulamalarında kendi yetkisini devri açısından eleştirdik. Dış ticaret politikaları bir ülke için hâlâ çok önemli argümanlardır; ancak biz bunlar üzerindeki yetkiyi AB'ye devrettik.

Star gazetesinde yer alan bir haberde Bakan Toskay'ın, 2000 yılının Ocak-Eylül döneminde dış ticaret açığının geçen yılın aynı dönemine göre % 98, AB ile olan ticaretteki açığın ise yüzde 78 arttığını söylediği, GB'nin Türkiye'ye faturasının ortaya çıktığı 1995 sonundan 2000'in Ocak-Eylül dönemine kadar olan süreçte AB'den ithalatın patladığı ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi 21.4 milyar dolar ekstra açık verdiği vurgulanıyor.

Peki bütün bunlar GB antlaşması imzalanırken bilinmiyor muydu? GB'nin Türk mali sistemi ve endüstriyel yapısı üzerindeki olası etkileri araştıran en kapsamlı çalışma Anne **O. Krueger** başkanlığında bir heyet tarafından yapılmıştı. Bu ayrıntılı raporun ulaştığı bazı önemli sonuçlar şunlardı: GB ile entegre hale gelecek Türk ekonomisinin AB üyesi ülkelerin ekonomilerindeki değişikliklerden etkileneceğini ortaya koyan araştırma özellikle cari işlemler dengesi konusunda yaşanabilecek büyük bozulmalara dikkat çekti. Özellikle ithalat patlaması ile gümrük vergileri ile KDV oranlarında yapılacak değişiklikler nedeniyle meydana gelecek kayıpların doğuracağı olumsuz etkilere dikkat çekildi. Krueger ve arkadaşlarının bu bulguları GB'ye ne olursa olsun katılımı amaçlayan hükümet çevreleri tarafından olumlu karşılanmadı. Gizlenen raporun yayımı ancak GB uygulamaya geçtikten sonra 1996 yılında gerçekleşti (31). Şimdi bu tavrın ulusal çıkarlarla en küçük bir ilgisi var mıdır? Bu imzayı atan iki partinin de yöneticileri tarih önünde sorumludurlar.

Özetlersek; dünya küresel bir resesyona gitmektedir, kapitalist sistem daha önceki krizlerinde olduğu gibi krizin faturasını çevre ülkelere çıkararak yoluna devam edebilir -ki şu anda hedeflenen budur- ya da daha büyük bir dönüşüm söz konusu olabilir. Kriz dönemlerinde tüm dünyada korumacı önlemler artacaktır ki bunun ilk sinyalleri şimdiden görülüyor bile. İşte Türkiye böyle bir dönemde kendi kalkınmacı devlet anlayışını yeniden gündeme getirebilir. Yine başka bir vurgu da IMF politikalarının tüm dünyada iktisatçılar tarafından eleştiriliyor olması; buna karşın Türkiye'de alternatif politikaların olamayacağı anlayışının yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Oysa kısa dönemli sermaye hareketlerinin sınırlandırılması da dahil pek çok önlem almak mümkündür. Dahası bu gereklidir. *"1980'lerin ikinci yarısında hızlanan ve 1989'da tam konvertibilite kararına ulaşan finansal serbestleştirme süreci, ulusal ekonomiyi doğrudan doğruya uluslararası spekülasyon finans - kapitalin çıkar alanına itmiş ve sıcak para akımlarına bağımlı bir yapı doğurmuştur. Bu süreç içerisinde denetimsiz kalan uluslararası sermaye hareketleri gerek reel gerekse finansal ekonomi açısından birer istikrarsızlık unsuru yaratarak ulusal ekonominin dengeli büyümesinin önündeki en büyük engel haline dönüşmüştür."* (32)

Kaynakça

1. Japonya: İkinci Bir Kayıp On yıla Doğru mu ?, www.foreigntrade.gov.tr
2. Çakır, N., Japon Ekonomisi, Büyümeden Durgunluğa
3. Japonya: İkinci Bir Kayıp On yıla Doğru mu ?, www.foreigntrade.gov.tr
4. ABD Ekonomisinde Kötümser Tablo, www.ntvmsnbc.com
5. Küresel Durgunluk Kapıda, www.ntvmsnbc.com
6. Amerikan Ekonomisindeki Yavaşlama Domino Etkisi Yaratır mı ?, www.foreigntrade.gov.tr
7. Wallerstein, I., Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Metis Yayınları, 2000, s:87
8. Öğüt, K., Emperyalizm Hep Kazanıyor, AYDINLANMA 1923 sayı:6, Eylül - Ekim 1996
9. Öğüt, K., Küreselleşen Dünyada Kriz Korumacılık ve Ulusal Kalkınma İdeolojisi Üçüncü Yol Kemalizm, AYDINLANMA 1923, sayı:37 Mart - Nisan 2001
10. Fukuyama'nın bu tezinin felsefi açıdan sığılına, çağımızın doğa bilimleri ve bilim felsefesi açısından yetersizliğine ve determinist tarih anlayışı yüzünden marksist analizlerin düştüğü hatayı tekrarladığına yönelik bir eleştiriyi bilebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de yalnızca AYDINLANMA 1923 Dergisi (sayı 17 *Emperyalizm ve Bilimsel Sosyalizmin Yanılgısı*)ve Gülten Kazgan (İktisadi Düşünce, Remzi yayınevi s:374 - 375) dile getirmişlerdir.
11. **Huntington, S. P.**, "The Clash of Civilizations ?", Globalization and the Challenges of a New Century, 2000 by Indiana University Press, Edited by Patrick O'Meara, Howard D. Mehlinger, Matthew Krain.
12. Yıldızoğlu, E., Bu Kez Farklı, Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet Gazetesi, 02.07.2001
13. Törüner, Y., Akşam Gazetesi, 30 Temmuz 2001
14. Rodrik D., Foreign Policy, Mart/Nisan 2001
15. Krugman P. Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, 2001, Literatür Yayıncılık
16. Dornbush, R., "Ortaya Çıkan Piyasa Krizleri Üzerine", İktisat Dergisi Subat/Mart 2001
17. Stiglitz, J., Evrensel Gazetesi – Yazı Dizisi, 2-3 Mayıs 2001
18. Ulusoy, V., Dünyadaki Ekonomik Bunalımlardan Bir Şey Öğrendik mi ?, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Haziran 2001
19. Mortan, K., Foreign Policy, Mart/Nisan 2001
20. Kazgan, G., "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri", İktisat Der. Subat/Mart 2001
21. Arslan, M., "IMF Krizler ve Türkiye", Stratejik Analiz Dergisi, Haziran 2001
22. Bu noktada Tarım sektörünün GB'nin tamamen dışında bırakıldığını işlenmiş tarım ürünlerinin tarım payının kapsam dışı, sanayi payının ise GB kapsamına alındığını belirtmeliyim.
23. Manisalı, E., Avrupa Çıkmazı, Otopsi Yayınları, 2001, s:144-146
24. Ertürk, E., İktisadi Birleşmeler Teorisi, Alfa -Aktüel Yayınları, 1998, s:250
25. **Bu noktada rekabetçi olmayan ve Türk ulusunu ürettikleri kalitesiz mallara mahkum eden ulusallık niteliklerini çoktan kaybetmiş büyük holdinglerimiz akla geliyor. Gümrük tarifelerinin tüketicilerden bu üretici grubuna büyük bir transfere neden olduğunu biliyor ve bunu savunmuyoruz. Ancak kimi stratejik önemi olan ve yeni gelişmekte olan sektörlerin dış ticaret politikaları ile etkin bir şekilde korunması gerektiğini daha önce Asya Kaplanları'nı konu alan yazılarımızda da vurgulamıştık. Üstelik her koşulda ülke içinde istihdam olanaklarının artması çok önemli.**
26. Dura, C., Atik, H., Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye, Nobel Yayın Dağıtım 2000
27. Töre, N., Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Türkiye Ekonomi Kurumu, Turhan Kitabevi, 1998, 391
28. Uyar, S., Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, www.foreigntrade.gov.tr
29. Küçükahmetoğlu, O., Türkiye - AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri, İktisat Dergisi,

sayı:408, Aralık 2000.

30.Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye, DPT Yayınları 1997, s:208

31.Tekeli, İ., İlkin, S., Türkiye ve Avrupa Birliğı 3, Ümit Yayıncılık,2000, s:538

32.Yeldan, E., Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 2001, s:128